

УДК 167/168+37.04
ББК 87.255+70
В32

Верифікація когнітивних практик та самореалізація особистості : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 жовтня 2015 року. М. Київ. – К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2015 – 180 с. – С. – 56-64.

Ілляхова Марина Володимирівна
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і
освіти дорослих
Університету менеджменту освіти
НАПН України,
м. Київ, new_zealand@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСБИСТОСТІ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

***Аннотація.** Аналізуються теоретический базис формування креативной компетентности личности, которая проявляется как своеобразная методология постоянной и эффективной гармонизации жизнедеятельности человека не только в устойчивых, но и в меняющихся условиях социальной жизни. Развитие креативной компетентности позволит подготовить социально активных, творческих специалистов, способных к самосовершенствованию, самодетерминации, самоактуализации.*

***Ключевые слова:** акмеология, инновационная деятельность, креативная компетентность, саморазвитие.*

***Resume.** The article analyzes the theoretical basis of formation of the creative competence of the individual, which manifests itself as a kind of permanent and effective methodology of harmonization of human life not only in stable, but also in the changing conditions of social life. The development of creative competence allows you to prepare socially active and creative professionals capable of self-improvement, self-determination, self-actualization.*

***Keywords:** acmeology, innovative activities, creative competence, self-development.*

Орієнтація на інноваційне оновлення освіти, виховання креативної особистості, проектування акмеологічного освітнього простору є базовою для Національної стратегії розвитку освіти в Україні та Закону про Вищу освіту. Це обумовлено тим, що індустрія інновацій охопила сьогодні всі сфери

життєдіяльності людини та галузі виробництва. У цьому процесі головними факторами постають не матеріальне виробництво і концентрація капіталу, а інтелект новаторів і вчених, творче виробництво знань. Саме креативність виявляється рушійною силою та цінністю інноваційної економіки «суспільства знань». Орієнтація на інновації становить, відповідно, основу діяльності не лише високотехнологічних і наукових галузей, але й системи освіти, рівень якої поряд з інноваційною системою країни є показником її конкурентоспроможності на світовому ринку. Відтак, проблема творчості та креативності займає сьогодні центральне положення у державній освітній політиці, визначаючи пошук нових наукових концепцій, методик, технологій, потенціалу науково-виробничої сфери, стимулюючи творче виробництво знань.

Реалізація стратегії та тактики нововведень можливі лише на основі інноваційної діяльності педагогічних працівників. Важливою складовою такої діяльності є креативна компетентність, оскільки її наявність сприяє ефективній науково-дослідницькій роботі, забезпечує систематичне вдосконалення змісту і методів навчання, уможлиблює неперервне інформаційне самооновлення особистості, реалізує потенціал діагностики та аналізу навчально-пізнавальної діяльності.

Це ставить перед закладами освіти завдання створити такі умови розвитку креативної компетентності, які сприяли б формуванню та удосконаленню у особистості здатності до інноваційного мислення, соціальної та професійної мобільності, потребу в самоосвіті, уміння реагувати на непередбачувані, змінні умови й можливість впливати на них.

У нестабільних умовах людина змушена безпосередньо приймати нестандартні, креативні рішення, переборювати невизначеність ситуації, самовизначатися, тобто вчитися бути суб'єктом власного життя. Але самодетермінація є доволі складним процесом для дорослої людини. Основна проблема полягає у специфіці когнітивних та емоційних процесів. Доросла людина без особливих зусиль здатна самостійно поставити проблему, застосувати до її вирішення апробовані схеми, прийняти на себе відповідальність за події, подальший розвиток справи тощо. Але коли йдеться про здатність до оновлення знання, нестандартного підходу до вирішення проблем, визнання критики, аналіз власного професійного розвитку, пошуки засобів саморозвитку упродовж подальшої професійної життєдіяльності, вона натикається на перепони, які визначають замкненість її мислення, ангажованість свідомості соціально-професійними, економічними, психофізіологічними чинниками. Дж. Лерер, аналізуючи нейрофізіологічну структуру людського мислення, зазначає, що «ми створюємо шаблони за підсумками досвіду взаємодії, які мають принести успіх у майбутньому (в особистісних відносинах, політиці, бізнесі, азартних іграх тощо). Коли людина розпізнає знайомий шаблон поведінки, «мозок виробляє біохімічний гормон задоволення – дофамін. Коли ми слідуємо своїм шаблонами і при цьому успішні в своїй системі координат, ми отримуємо додаткову порцію дофаміну» [8, с. 57]. Основна проблема полягає у тому, що коли людина помиляється або все відбувається не так, як ми того очікуємо, ми не отримуємо очікуваного

задоволення і запам'ятовуємо ситуацію. Наступного разу у нас будуть інші очікування. Біохіміки стверджують, що наша «система винагороди» працює, постійно навчаючись. Ми самі вибираємо випробування і, якщо ми їх проходимо, то, незалежно від результатів, ми відчуваємо задоволення – «це змушує нас і далі йти на помилки, нам здається, що так ми краще розуміємо світ» [8, с. 177].

Зокрема, А. Шюц, розмірковуючи про структуру мислення, стверджував, що кожен крок людини у тлумаченні світу постійно спирається на запас попереднього досвіду, як власного, так і досвіду інших людей. Весь цей безпосередній та опосередкований досвід утворює певну єдність у формі запасу знання людини, який, у свою чергу, слугує їй схемою для кожного відповідного кроку тлумачення світу. Кожний акт такого тлумачення є тлумаченням в межах вже витлумаченого, всередині переважно добре знайомої дійсності. Крім того, людина упевнена у тому, що вже відомий світ і надалі залишатиметься таким самим, відповідно, і досвід зберігатиме свою значимість. З цього припущення випливає – всі попередні успішні дії можна повторювати. Доки структура світу може сприйматися як константа, доти попередній досвід залишатиметься актуальним та зберігатиметься здатність впливати на світ у визначений спосіб. «Актуальний досвід переживається мною переважно як щось безсумнівне у своєму ядрі, хоча він, безперечно, є принципово «новим». Послідовність переживань у природній настанові типово створює ланцюг самозрозумілостей [9, с. 24]», – зазначає А.Шюц.

Виходить, що доросла людина переживає світ як упорядковану систему певних стосунків, хоча її суб'єктивні тлумачення суспільних порядків залежать від її позиції, яка частково нав'язується їй та визначається біографічним ланцюгом її рішень. Людина завжди перебуває в певній соціальній ситуації, в якій структури її релевантності об'єднуються зі спогадами про минуле, про колишні рішення, розпочаті дії у цілісну систему планів.

Необхідність розвивати та удосконалювати техніку креативного мислення визначають наступні положення: людина у кожний момент своєї життєдіяльності є частиною тієї чи іншої потенційної, можливої ситуації, невизначеність якої вимагає від неї самовизначення, прийняття оптимальних рішень. У поточних життєвих ситуаціях присутня суб'єктивна невизначеність, нерозуміння людиною можливостей ситуації, в якій вона перебуває, що робить її іграшкою або жертвою стихійного розвитку обставин. Людина має оволодіти стихійним хаосом, освоєнням нових життєвих альтернатив, можливостями перетворення себе на активного суб'єкта власного життя.

З впровадженням до освітньої практики компетентнісного підходу, проблема формування креативності стала ще більш актуальною. Якщо раніше креативність ідентифікували лише з талановитістю та обдарованістю, то нині це поняття розглядається набагато ширше. На сьогодні дослідники виокремлюють два поняття креативності відповідно до двох принципово різних тлумачень феномену творчості.

Відповідно сформувати й розвинути креативність можливо у кожній людині, якщо це зробити спеціальною метою навчання.

Поняття «креативна компетентність» запровадив Р. Епштейн та позначив ним готовність особистості адаптивно застосовувати отримані знання, самостійно оновлювати власну систему знань і прагнення до самовдосконалення. Дослідження феноменології креативності є, таким чином, важливим фактором успішної діяльності педагогічних працівників на всіх щаблях освіти. Також це виявляється продуктивним при доборі кадрів та розробці траєкторій професійного розвитку.

Базовими завданнями у дослідженні креативної компетентності є: по-перше, визначення критеріїв прояву креативності та творчого мислення у контексті зміни навчальних програм; по-друге, розробка рекомендацій щодо навчання та оцінювання креативності та творчого мислення.

Креативність є здатністю, яка актуалізується лише за умов забезпечення її засобами творчої діяльності. Креативності не лише можна, а й необхідно вчитися, оскільки вона є основою формування компетенцій, поряд з необхідним набором конвергентних операцій. Рівень креативності, який виявляється в межах будь-якої предметної сфери визначається як показник засвоєння творчих навичок та відображує високий рівень професійної педагогічної творчості.

Відповідно до теорії генеративності Р. Епштейна, творчий потенціал особистості є універсальним і, можливо, безмежним. Творче самовираження можливо для більшості людей, здатних до продуктивного функціонування. Але в нашій культурі, продуктивне творче самовираження є вкрай рідкісним явищем. Це пов'язано з тим, що актуалізація креативності залежить від рівня сформованості певних компетенцій, якими володіють лише ті, хто, як правило, пручався соціалізації і традиційній формі присвоєння знань.

Компетентнісний підхід до розуміння креативності доповнює вже існуючі підходи, які, як правило, зосереджені на індивідуальних відмінностях, творчих стилях, рівнях творчості або соціально-психологічних детермінантах креативності. Р. Епштейн припустив, що креативність залежить від рівня сформованості однієї або декількох основних компетенцій. Зокрема, дослідник виокремив чотири базові компетенції: 1) збираюча компетенція характеризується тим, що поведінка «креативу» завжди змінюється у процесі людської життєдіяльності, саме тому «креатин» повинен мати здатність опановувати різні навички, які дозволяють залучати і зберігати у сфері свідомості нові ідеї. Збираючи нові ідеї, «креатин» підвищує свій творчий потенціал, якщо його пошукова активність стає постійною. 2) Проблемоутворююча компетенція базується на тому, що будь-які суб'єктивно нові форми поведінки є результатом взаємозв'язку між вже засвоєними формами та тими, які заперечують звичний спосіб життя. Конкуренція між новими і незвичними способами поведінки забезпечує основу для новацій. Однією з найпростіших реакцій на конкуренцію старого і нового є припинення підкріплення. Це призводить до того, що найбільш ефективна поведінка частіше відтворюється як симультанно, так і сукцесивно. Це зникнення, що викликане відродженням. Особистість може збільшити кількість нових ідей,

поставивши себе до скрутної ситуації, в якій звичні способи вирішення проблеми не працюють. Коли пізнавальне ускладнення перетворюється на проблемну ситуацію, виникає продуктивний розумовий процес, основою якого є креативність. 3) Розширююча компетенція необхідна за обставин коли для багатьох нонкреативів стандарти сприйняття ситуації і стратегія поведінки у процесі вирішення проблеми встановлюються заздалегідь, тому вони не володіють достатнім пізнавальним потенціалом при вирішенні нестандартних завдань. Таким чином, одним із способів виробляти більше новизни є віднайдення цікавої новинки. Це є та інформація та навички, що перебувають далеко за межами поточних сфер знання. 4) Поєднуюча компетенція формує продуктивну позицію особистості у ситуації одночасного впливу декількох незвичних подразників. Завдяки динамічній нерівновазі формується нова реакція. Таким чином, четвертим ядром креативної компетентності є оточення людини, соціальні чи фізіологічні подразники або їхнє незвичайне поєднання

Недостатня сформованість однієї з компетенцій у структурі креативності призводить до депроблематизації мислення і зниження креативності, виникнення почуття розчарування або переорієнтація з об'єкта творчості на його побічні продукти (гроші, слава тощо). Відповідно такий набір навичок утворює методи, які дозволяють людям впоратися з важкими ситуаціями. Не володіючи креативною компетентністю особа не здатна до саморегуляції творчого процесу і це істотно знижує продуктивність або призводить до негативних соціальних й фізіологічних проявів.

Аналіз підходів до визначення креативної компетентності виявив, що деякі вчені розуміють її як специфічну здатність, зумовлену наявністю і поєднанням різних особистісних якостей (А. Матюшкін, Л. Мітіна, А.Смірнов); здатність перетворювати, оновлювати наявний досвід (В. Дружинін, Б. Ломов, А. Карпов, Я. Пономарьов); інтегральна якість особистості, що об'єднує когнітивну і особистісну сфери (Д. Богоявленська, В. Дружинін, М. Кашапов, В. Шадріков); специфічну форму психічної активності, складне і багатовимірне явище, що володіє власною структурою (Т. Баришева, Е. Торренс). Також креативність ототожнюється з максимальним рівнем розвитку інтелектуальних здібностей (О. Дьяченко, Ж. Піаже, О. Тихомиров, М. Холодна).

З точки зору Ф. Шаріпова, поняття «креативність» означає рівень творчої обдарованості, здатності до творчості, відносно стійку характеристику особистості. Для розведення цього поняття з терміном «творчість» доцільно користуватися двома характеристиками: суб'єктивною для позначення креативності та процесуально-результативною для позначення творчості. Іншими словами, креативність відноситься до якості особистості, а творчість – до процесу, в якому виявляється креативність.

На сьогодні існує безліч підходів до визначення природи креативності. Тому неможливо привести єдине узагальнююче визначення, яке задовольнило б усіх дослідників. Деякі визначення креативності були сформульовані в термінах продукту, результату діяльності; інші – в термінах процесу, особистісних властивостей або необхідних зовнішніх умов. Одні автори підкреслюють, що термін «креативний» дотичне лише до спеціальних видів

здібностей, які рідко зустрічається, у той час як інші вважають, що цей термін означає загальну креативну здатність, якою певною мірою володіють всі здорові індивіди.

Креативність часто розглядається як щось протилежне конформності, буденності, що припускає нестандартні підходи на відміну від загальноприйнятих. К. Спірмен вважав, що це – сила людського розуму, який створює новий зміст шляхом зміни і створення нових зв'язків. Сімпсон визначав креативність як здатність до руйнування загальноприйнятого, звичайного порядку проходження ідей в процесі мислення. Незважаючи на різні точки зору, практично у всіх визначеннях креативність пов'язується з винаходом чогось нового для особистості або для суспільства.

На думку Е. Торренса, креативність – це не спеціальна, а загальна здатність, яка базується на констеляції загального інтелекту, особистісних характеристик і здібностей до продуктивного мислення. Під креативністю Е. Торренс розумів загострене сприйняття недоліків, прогалин в знаннях, дисгармонії. Він вважав, що творчий процес поділяється на сприйняття проблеми, пошук рішення, виникнення і формулювання гіпотез, перевірку гіпотез, їхню модифікацію і знаходження результату.

Аналізуючи креативні здібності педагогічних працівників, вітчизняні вчені (Н. Білик, О. Вишневський, В. Ільїн, В. Кремень, Л. Корецька, В. Левенець, Л. Левчук, М. Ліпін, А. Маркова, О. Шамрай) відзначають високу роль інтуїції в науковій творчості, як результат розумової діяльності, що дозволяє скоротити шлях пізнання на основі швидкого логічно неусвідомлюваного розуміння ситуації й знаходження правильного рішення. В науковій творчості інтуїція допомагає народженню гіпотез, здатності бачити проблему, її обрії, встановлювати зв'язки з іншими проблемами, формулювати гіпотези, знаходити критерії виміру досліджуваних явищ, описувати і синтезувати наукові факти, знаходити їм місце у теорії.

Традиційно креативність розглядають у структурі педагогічного мислення, так як творчість, яка необхідна педагогу для вирішення оперативних педагогічних задач, пов'язаних з виникненням непередбачених ситуацій та для виконання конструктивно-проективних дій. Багато вчених відзначають творчий характер педагогічної діяльності та педагогічного мислення (Д. Вількеєв, М. Кашапов, Т. Кісельова, О. Корнеєва, Ю. Корнілова, О. Ракитська, В. Сластенін та інші).

За цією схемою креативність розуміється як творчі можливості, здібності освітянина, які проявляються в мисленні. Таким чином, креативність наявна лише на надситуативному рівні становлення педагогічного мислення. В осіб, які мислять ситуативно креативність відсутня. Основними ж механізмами педагогічного мислення є аналіз педагогічної ситуації; механізм професійної ідентифікації; механізм переходу зі ситуативного рівня професійного мислення на надситуативний і механізм творчої рефлексії.

Ефективність професійної та особистісної самореалізації, самовдосконалення залежить від формування та змін у ціннісній структурі особистості. Оскільки особистісні цінності мають тенденцію змінюватися під

дією різних обставин, сформоване відношення до власної професії спрямовує людину до активного особистісно-професійного розвитку, творчого пошуку, процесу формування особистості, зорієнтованої на високі професійні досягнення. Саме в цьому аспекті педагогіка спирається на знання з акмеології.

За своїм змістом акмеологія є новою наукою, яка розробляє методологію, технології й практичні засоби, що забезпечують реальне вдосконалення людини. Акмеологія розкриває сенсожиттєві якості особистості її творчу інтуїцію, ініціативу й креативні резерви. Завдяки актуалізації цих якостей особистість досягає високого рівня професіоналізму та креативної майстерності.

Креативність, таким чином, передбачає вміння створювати, проектувати нові зв'язки, властивості, відносини шляхом актуалізації, розкриття потенційних можливостей, ресурсів живої системи. Інакше кажучи, креативність – це конструювання ідей у процесі самоорганізації мислення.

Креативна компетентність особистості – це система знань, креативних умінь, навичок, та здібностей, а також особистісних якостей, цінностей необхідних для професійної творчості та самовдосконалення. Базовими якостями креативної особистості є: здатність до творчості; здатність до вирішення проблемних завдань; винахідливість; гнучкість і критичність розуму; професійна інтуїція; самобутність і впевненість в собі; здатність ставити і вирішувати нестандартні завдання; здатність до аналізу, синтезу і комбінування; здатність до переносу досвіду, передбачення; позитивне мислення; асоціативність, уява, відчуття новизни; емпатійність; вміння бачити знайоме в незнайомому; подолання стереотипів; схильність до ризику та прагнення свободи.

Розвиткові креативної особистості у процесі інноваційного оновлення освіти сприяє пошук нестандартних прийомів вирішення конкретних завдань і аргументів для доказу своєї точки зору; розвиток критичного мислення; створення ситуацій, що містять внутрішню колізію і вимагають прийняття творчих рішень; використання активних методів навчання; рефлексія власної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аكوпова, М. А. Проблема актуализации инновационного (творческого) мышления в системе постдипломного образования / М. А. Аكوпова, Н. Г. Ферсман // Науч.-технич. ведомости СПб государственного политехнического университета.–2010.– № 105.– С. 148–152.
2. Аршинов В. И. Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов / В. И. Аршинов, В. Г. Буданов, В. Э. Войцехович. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 536 с.
3. Бернштейн М.С. Психология научного творчества / М. С.Бернштейн // Вопросы психологии. – 2005. – №3. – С.35-38.
4. Библер В. С. Мышление как творчество / В. С. Библер // Введение в логику мысленного диалога. – М.: 2005. – 264 с.

5. Богоявленская Д. Б. Основные современные концепции творчества и одарённости / Д. Б. Богоявленская. - М.: Молодая гвардия, 2007. – 241 с.
6. Гурова Л. Л. Творческая одарённость в развитии познавательных структур / Л. Л. Гурова // Вопросы психологии. – 2007. - №6. – С.61 -68.
7. Дорфман Л. Я. Основные направления исследований креативности в науке и искусстве / Л. Я. Дофман, Г. В. Ковалева // Вопросы психологии. –2009. – №2. – С. 54-56.
8. Лерер Дж. Как мы принимаем решения / Дж. Лерер; [пер. с англ. М. Бабичевой]. – М.: Астрель: CORPUS , 2010. – 352 с.
9. Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту / А. Шюц, Т. Лукман ; [пер. з нім. Вахтанга Кебуладзе]. – К.: Український Центр духовноїкультури, 2004. – 560 с.